

ПРИМЕНА ИНТЕРНЕТА У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ □ СТАВОВИ И ПОСТУПАЊА НАСТАВНИКА

У раду су представљени резултати истраживања ставова, искустава, стручног образовања и потреба наставника књижевности и српског језика у вези са употребом интернета и мултимедија у свакодневном наставном раду. Тражени подаци прикупљани су техником анкетања, школске 2011/2012. године, у основним и средњим школама на подручју града Ниша.² Потреба за оваквим истраживањем условљена је, с једне стране, са знањима до којих се о питањима примене информационо-комуникационе технологије у настави дошло у новијој педагошкој литератури, развојем научних дисциплина као што су информатичка педагогија и образовна информационо-технолошка технологија и, с друге стране, малим бројем методичких радова који се баве применом информационе технологије у настави књижевности. Увид у добијене резултате анкетања омогућава да се, с полазиштем у реалним наставним околностима, осмисле ефикасне методичке стратегије којима би се, уз уважавање свих релевантих фактора, подстицала сврсисходна употреба савремених наставних средстава, чиме би и укупан квалитет наставе књижевности био побољшан.

Кључне речи: методика наставе, настава књижевности, наставна средства, информационо-комуникационе технологије, интернет, мултимедија, истраживање, анкета

¹ snezana.bozic@filfak.ni.ac.rs

² Анкетање наставника обављено је за потребе израде докторске дисертације *Интернет и мултимедија као средства у настави књижевности*. У дисертацији су резултати анкетања смештени у контекст сличних педагошких и методичких истраживања, извршена су њихова поређења и анализе и на основу тога предложени су начини и модели рада којима би се ставови и поступања наставника могли кориговати у смислу веће и ефикасније употребе савремене технологије. У овом раду ограничили смо се искључиво на целовито представљање добијених одговора испитаника и њихово довођење у везу с постављеним хипотезама. Заправо, добијени резултати третирани су као научна грађа чије публикување нам се чинило пожељним због могућности да послужи као полазиште не само свестраних методичких промишљања о употреби савремених наставних средстава, него и будућих сличних истраживања у овој области.

1. Методолошки оквир истраживања

1.1. Проблем истраживања

Присуство дигиталних медија у приватном и професионалном животу утицало је на појачане захтеве за њиховим коришћењем у образовању, па такви захтеви (и очекивања) нису мимоишли ни наставу књижевности. Сазнања до којих се о питањима примене информационо-комуникационе технологије (ИКТ) у настави дошло у новијој педагошкој литератури, развој научних дисциплина као што су информатичка педагогија и образовна информациона технологија с једне, и мањак методичких радова који се баве применом информационе технологије у настави књижевности с друге стране, представљају истраживачки подстицајну ситуацију, како на теоријском тако и на емпиријском плану.

Да бисмо дошли до сазнања шта о примени савремене технологије у настави свог предмета мисле наставници српског језика и књижевности као непосредни реализатори наставних програма, који су у свакодневном контакту с ученицима, осмислили смо анкету³ и спровели истраживање у основним и средњим школама у Нишу.

1.2. Предмет истраживања

Наше истраживање обликовано је, дакле, примарном тежњом да се преко исказа самих наставника дође до сазнања о њиховим ставовима, искуствима, стручном образовању и потребама у вези са употребом интернета и мултимедија у свакодневном наставном раду.

Иако усмерено искључиво на наставнике српског језика и књижевности, истраживање је суштински интердисциплинарно засновано: полазиште има у новим достигнућима других наука и научних дисциплина (информатика, дидактика, педагогија, образовна технологија, комунологија...) које су у последњих неколико деценија, а нарочито у првој деценији 21. века, делимично или у потпуности (у својим оквирима), систематизовале и обрадиле бројна питања покренута коренитим и свеукупним променама које је савремена технологија унела у све аспекте људског живота, укључујући и сферу образовања (у најширем смислу). Истраживали смо како стручна и методичка знања која наставници поседују кореспондирају са поменутиим глобалним променама у начину

³ У начину конципирања упитника и формулисању питања у великој мери помогао нам је рад мр Сање Благоданић „Методичко-информатички аспекти примене интернета у припреми и реализацији наставе“, објављен 2007. године у зборнику радова *Дидактичко-методички аспекти промена у основношколском образовању*.

информисања и комуникације условљеним брзим и константним развојем технологије. Додатна мотивација за овакво истраживање крила се у чињеници да истраживања усмерених на једну у великој мери специфичну групу⁴ унутар наставничке популације – наставнике књижевности и српског језика до сада није било.

1.3. Циљ и задаци истраживања

Циљ нашег истраживања био је сагледавање употребе интернета и мултимедија у реалним школским условима, које би, на крају, требало да резултира указивањем на неискоришћене потенцијале примене савремених наставних средстава у настави књижевности. То се пре свега односи на могућност да се њиховом употребом побољша мотивисаност ученика и наставника за рад, квалитет припремања и извођења наставе, трајност стечених знања, али и развијање специфичних вештина и способности ученика, њихова медијска писменост и свест, способност критичке као и стваралачке употребе мултимедијалних садржаја преузетих с интернета или самостално креираних.

Задаци које смо пројектованим истраживањем желели да остваримо односе се на:

- откривање спољашњих фактора који могу да имају утицаја на ставове наставника и начин на који примењују савремену технологију у настави, као што су време завршетка студија, године радног стажа, социјално окружење, техничко-технолошки услови у школи у којој су запослени и др.;
- стицање увида у личне ставове наставника о примени интернета и његових сервиса у приватне и пословне сврхе, као и у навике које се на ту примену односе;
- сазнавање начина на који наставници долазе до нових методичко-информатичких сазнања;
- стицање сазнања о учесталости употребе интернета и мултимедија у наставном раду и предметном подручју у коме савремена наставна средства највише користе (језик, књижевност, култура изражавања);
- увид у наставничку самопроцену сопствених способности употребе интернета и мултимедија у настави (проналажења информација, постављања јасних критеријума приликом избора садржаја, самостално креирање мултимедијалних наставних материјала и сл.);

⁴ Специфичну с обзиром на примарно стручно интересовање – књижевност и језик, који су својом природом удаљени од технологије.

- откривање њиховог виђења и разумевања предности и ограничења употребе ИКТ у настави књижевности и језика.

1.4. Хипотезе истраживања

Истраживање је требало да потврди или оспори општу радну хипотезу да наставници српског језика и књижевности у свом раду не користе у довољној мери интернет и мултимедије.

Ова хипотеза постављена је, између осталог, и на основу конкретних увида који су нам омогућени захваљујући праћењу стручне праксе студената српског језика и књижевности у дужем низу година, као и на основу појединачних разговора са наставницима основних и средњих школа с којима сарађујемо. Такође, имали смо у виду и чињеницу да све чешћа употреба интернета у учионици „није сама по себи гарант његове методички успешне примене“ (БЛАГДАНИЋ, 2007: 175).

За извођење општег закључка о прихватљивости постављене хипотезе истраживања било је потребно сагледавање низа предуслова, услова и околности под којима се изводи настава књижевности, односно тестирање одређеног броја потхипотеза, које су формулисане на следећи начин:

- Примена интернета и мултимедија у раду у вези је са временом завршетка студија: испитаници који су раније завршили студије (старији) у мањој мери користе савремену технологију.
- Наставници с дужим радним стажом мање користе интернет и мултимедије у односу на млађе колеге.
- Наставници запослени у градским школама у већој мери користе савремену технологију од оних у сеоским школама.
- Употреба интернета и мултимедија у настави књижевности у директној је зависности од техничко-технолошке опремљености школе.
- Већина наставника српског језика и књижевности користи интернет у приватне и наставне сврхе и има позитиван став о његовој примени у настави књижевности.
- Наставници српског језика и књижевности интернет у већој мери користе за припремање наставе него за њену реализацију на самом часу.
- Наставници имају јасне критеријуме којима се руководе приликом одабира садржаја са интернета које ће применити у настави.
- Наставници су способни да наведу веб адресе одређеног броја сајтова које користе за потребе наставе.

- Наставници имају позитиван став према употреби друштвене мреже Фејсбук у настави.
- Наставници користе блог за презентацију наставних садржаја и размену мишљења са ученицима.
- Квалитет методичко-информатичких знања које су наставници стекли у току студирања је слаб и недовољан.
- Нова методичко-информатичка знања наставници најчешће стичу самостално (ванинституционално).
- Већина наставника способна је да самостално креира мултимедијални наставни садржај прихватљивог квалитета.
- Наставници могу без потешкоћа да наведу предности и ограничења употребе интернета и мултимедија у настави књижевности.

На основу постављених хипотеза формулисана су питања у анкетном упитнику, као и варијабле истраживања.

1.5. Методе, технике и инструменти истраживања

У овом истраживању тражени подаци прикупљани су техником анкетања. Као инструмент истраживања употребљен је анонимни анкетни упитник који садржи деветнаест питања отвореног, затвореног и комбинованог типа, с тим што доминирају питања отвореног типа. Овим је сам приступ добијеним резултатима нужно одређен као доминантно квалитативан, који за анализу и интерпретацију добијених резултата захтева дескриптивну методу.

Да би се добили и статистички мерљиви резултати, анкетни упитник је накнадно редизајниран и питања отвореног типа, код којих су добијени одговори могли бити сведени у две или три категорије, преформулисана су у питања затвореног типа.⁵ Тако сређен упитник и груписани одговори послужили су као грађа која је применом елементарних поступака (израчунавање фреквенције и процената, њихово графичко приказивање, као и укрштање варијабли) обрађена у статистичком програму IBM SPSS Statistics 20.

1.6. Популација и узорак истраживања

Основну популацију нашег истраживања чине наставници српског језика и књижевности запослени у основним и средњим школама у Нишу. Упитници су дистрибуирани у укупно четрдесет школа (седамна-

⁵ Од укупно деветнаест анкетних питања из овог поступка изузето је пет код којих одговори ни на који начин нису могли бити квантификовани и статистички обрађени.

ест средњих и двадесет три основне) на подручју града Ниша.⁶ Подаци су добијени на узорку од 114 испитаника, 59 наставника основне и 55 наставника средње школе.⁷

Сарадња наставника српског језика и књижевности у току истраживања била је, генерално гледано, испод очекиваног нивоа. Анкетирање није свуда било у потпуности успешно, а у појединим школама било је потпуно неуспешно. О овом сигнификантном аспекту односа и понашања наставника у истраживању биће више речи приликом анализе добијених резултата анкетирања.

1.7. Организација и ток истраживања

Анкетирање је спровођено периодично, у временском интервалу од 29. 9. 2011. до 11. 6. 2012. године. Упитници намењени наставницима српског језика и књижевности достављани су директорима школе, педагозима, психолозима или члановима стручног актива за језик и књижевност, који су нам након прикупљања података враћали попуњене упитнике.

2. Представљање и анализа резултата

2.1. Структура испитиваног узорка према години завршетка студија, броју година наставничког радног стажа и локацији школе у којој раде

Добијени одговори који се односе на годину завршетка основних студија испитаника разврстани су у три групе, односно у три периода: 1970–1990; 1991–2000. и 2001–2011. Највећи проценат испитаника (46.7%) студије је завршио у последњој деценији 20. века, нешто мањи у првој деценији 21. века (33.3%), а најмањи седамдесетих и осамдесетих година прошлог века (19.8%). Ово посредно упућује на закључке о старосној структури испитаника, односно на чињеницу да већина наставника који су попунили упитник има мање од 43 године (80%). Тај податак може бити од значаја у нашем истраживачком контексту, с обзиром на то

⁶ Укупан број школа (без специјалних) на подручју свих градских општина је педесет два: тридесет три основне и деветнаест средњих школа. <http://www.ni.rs/osnovne-skole.html>; <http://www.ni.rs/srednje-skole.html> [24. 7. 2013].

⁷ Три упитника су искључена из статистичке обраде добијених података. То су упитници наставника који раде истовремено и у основној и у средњој школи а из њихових одговора није било јасно на коју се школу дати одговори односе.

да указује на показану већу кооперативност млађих особа која се, опет, доводи у везу са њиховом бољом оспособљеношћу за употребу савремене технологије, па самим тим и на спремност да попуњавају упитник који се на ту проблематику односи.

Интересовала нас је и структура испитаника с обзиром на број година радног стажа, како бисмо касније тестирали радну хипотезу да наставници с дужим радним стажом мање користе интернет и мултимедије у односу на млађе колеге. Очекивано, најмањи проценат испитаника има радни стаж дужи од тридесет година (9,6% узорка), док је проценат испитаника са стажом до десет година (42,3%) приближан проценту оних који се наставничким послом баве између десет и тридесет година (48,1% узорка).

Апсолутна већина наставника испитиваног узорка ради у граду (89,5%), на селу само њих дванаест (10,5%), при чему су све сеоске школе основне. За било каква уопштавања резултата добијених по овом параметру број испитаника запослених у сеоским школама је мали, тј. подузорок није репрезентативан. Међутим, неки од добијених одговора показују се као аналитички релевантни, па ће бити узимани у обзир при интерпретацији резултата истраживања.

2.2. Ставови наставника о условима рада у школи

Од наставника је тражено да изнесу мишљење о техничко-технолошким условима за рад у школи у којој су запослени, јер је њихов задовољавајући ниво један од најважнијих предуслова употребе интернета и мултимедија у настави. Понуђене су три могућности за одговор – да су услови скромни, задовољавајући или одлични.

Половина испитаника (49,6%) услове процењује као задовољавајуће, док су одговори друге половине подељени на оне који услове оцењују као скромне (33,6%) и на мањи проценат испитаника који их сматрају одличним (16,8%). Оно што донекле релативизује општу слику добијену овим процентуалним приказом тиче се чињенице да су испитаници имали могућност да свој изабрани одговор допуне навођењем конкретних садржаја који техничко-технолошке услове чине онаквим каквим су их они проценили. То нам је омогућило да видимо да критеријуми процене код испитаника нису исти – оно што неки сматрају скромним условима за друге је задовољавајуће, а за (ретке) појединце одлично. Уочљиво је да највише преклапања одговора има у категоријама *задовољавајући* и *одлични*, што је, како смо већ напоменули, ствар личне процене наставника.

Под скромним техничко-технолошким условима наставници углавном подразумевају: недовољан број рачунара и пројектора, упућеност

на некабинетску наставу и примену „класичних очигледних средстава“ (у које су убрајани табла, графоскоп, телевизор, касетофон, ЦД и ДВД плејер, помоћни уџбеници), мали број исправних уређаја у школи. Често се јављао коментар да се мултимедијална/ дигитална/ рачунарска учионица најчешће користи за извођење наставе информатике и да је тешко доступна наставницима књижевности и језика.

Насупрот овоме, деветнаест испитаника услове за рад оценило је као одличне, што по њиховом мишљењу подразумева „изванредну техничку опремљеност“ школе – рачунаре у свакој учионици и приступ интернету, постојање дигиталних кабинета, мултимедијалних учионица, поседовање интерактивне табле (наведено код испитаника који ради у сеоској школи!).

Задовољавајући услови за већину наставника подразумевају постојање мултимедијалне учионице која се користи повремено, интернет-конекцију, видео-бим и довољан број рачунара.

Занимљиво је да неколико испитаника наводи и солидно опремљену библиотеку као битан услов за добар рад, док наставници књижевности у средњим стручним школама (посебно техничким и машинским) указују на (не тако добру праксу) усредсређивања на обезбеђење квалитетних услова за извођење наставе стручних предмета, док су њихов рад и потребе у другом плану.

Сви добијени одговори указују на општу тенденцију побољшања техничко-технолошких услова у нашим школама, што представља позитивну, охрабрујућу, али и обавезујућу чињеницу. Наиме, недопустиво је (а има таквих примера) да се постојећа опрема не користи, или да се држи закључана и недоступна наставницима „да би се сачувала“. Добра техничко-технолошка опремљеност школа је императив времена, а у складу с тим и едукован наставник, оспособљен да постојећу технологију користи на прави начин.

Без обзира на то како виде опште услове рада у својој школи и какви они заиста јесу, највећи број испитаника наставу свог предмета најчешће ипак изводи у традиционалној учионици (83,3%), док мањи проценат њих (15,8%) то чешће чини у специјализованој учионици (кабинету, медијатеци). Посебно је интересантно да и већина оних који су навели да у школи поседују одличне услове за рад, наставу најчешће држи у класичној учионици (шест од осам испитаника из средње школе).

2.3. Употреба интернета

Највећи проценат анкетираних наставника изјаснио се да интернет користи и у приватне и у наставне сврхе (88,5%), мали проценат да га употребљава само у приватне сврхе (7,1%), а најмањи проценат испитаника уопште не користи интернет, свега 4,4%.

Испитаници су имали могућност да свој одговор допуне објашњењем због чега на наведени начин не/користе интернет. Објашњења су изостала код испитаника који интернет користе искључиво за приватне потребе, а по занимљивости се издвајају она која објашњавају зашто испитаник **не** користи интернет. Она указују на давање предности другим изворима информисања, али и на недовољну стручну оспособљеност наставника да користе интернет („радије користим штампу, књиге, телевизију, радио, разговоре...“; „нисам много едукована“; „нисам савладала ту вештину“; „не умем, користим мужа“; „не умем да упутим ђаке на праве сајтове и праве конвенционалне презентације“).

У објашњењима испитаника који и приватно и професионално користе интернет по учесталости навођења доминирају ови разлози употребе: доступност информација, разноврсност занимљивих садржаја који се могу употребити у настави, долажење до нових идеја и инспирација за припрему и реализацију часова, комуникација с колегама и размена информација и искустава, професионално усавршавање.

Више од половине упитника остало је без допунског објашњења датог одговора.

За анализу добијених резултата занимљива је веза која се статистичком обрадом података успоставља између године завршетка студија испитаника и начина њихове употребе интернета. Процент оних који уопште не користе интернет највећи је међу најстаријим испитаницима, мада је, генерално гледано, тај проценат заиста (задовољавајуће) мали у односу на укупан испитивани узорак (3,6%). У групи наставника који су студије окончали у последњој деценији двадесетог века некоришћење интернета је готово занемарљиво (2%), док у потпуности изостаје међу најмлађим наставницима; код ове две категорије интернет се равноправно користи и у приватне и у наставне сврхе. Ови подаци на одређени начин доводе у питање постављену тезу да наставници књижевности недовољно користе интернет, али потврђују потхипотезу да наставници књижевности и језика користе интернет приватно и професионално и да имају генерално позитиван став према његовој употреби у настави. С друге стране, одговори добијени на нека друга питања проблематизују приказани високи проценат употребе интернета у наставне сврхе, што ће се видети из прегледа и анализе тих резултата.

2.4. Ставови испитаника о примени интернета у настави књижевности

Приликом статистичке обраде података добијених на питање о општем ставу испитаника (позитивном или негативном) према примени информационо-комуникационих технологија у настави књижевности,

одговори су груписани у две категорије: позитиван и амбивалентан (и позитиван и негативан), при чему је у другу категорију сврстано и неколико експлицитно негативних одговора (на пет упитника).

Од укупног броја испитаника, 75% има недвосмислено позитиван став према примени ИКТ у настави књижевности, 25% амбивалентан (и позитиван и негативан или само негативан). Чињеница да међу амбивалентним има и позитивних ставова указује на то да кључне позитивне вредности примене интернета у настави књижевности препознаје и више од три четвртине анкетираних наставника.

Од тога да ли користе или не користе интернет (приватно и/или професионално) зависи и став наставника о могућности његове наставне употребе. Велики проценат испитаника који не користе интернет, њих 80%, има, очекивано, амбивалентан став према његовој наставној употреби, а овакав став преовлађује у натполовичном проценту и међу испитаницима који користе интернет искључиво у приватне сврхе.

И код овог питања испитаници су имали могућност да појасне од чега зависи њихов став. Најчешће је одговор био допуњен указивањима на ограничења која се тичу техничких услова у школи, недостатка времена, оспособљености наставника за коришћење ИКТ, вољних фактора, као и природе самих наставних садржаја који се обрађују и квалитета садржаја доступних на интернету.

Из коментара анкетираних наставника види се да приликом заузимања става они узимају у обзир и ученике – њихову заинтересованост, мотивацију, потребу да се оспособе за проналажење информација на интернету и самоучење. Оно што је све време присутно у одговорима, посебно код испитаника са амбивалентним или негативним ставом, управо је брига (страх) да књига (као штампани медиј) не изгуби примарну позицију у односу на технологију. Интересантно је, такође, да је таквих напомена највише било код наставника са дужим радним стажом.

2.5. Наставна употреба интернета

Јасно је да су наставници књижевности, без обзира на недостатке у школској инфраструктури, свесни значаја примене савремене технологије у раду, што се види из њихових одговора на питања о томе у које наставне сврхе користе сервисе и садржаје са интернета и колико често, и по којим критеријумима бирају садржаје, користе или креирају мултимедијалне наставне материјале.⁸ Уочљиво је, такође, да је на питања из

⁸ Приказ и анализа резултата добијених на основу одговора испитаника на наведена питања, овде су, због просторног ограничења, изостављени (поглавља о сврси и учесталости наставне употребе интернета, критеријумима за избор

ове групе која захтевају одговор отвореног типа врло мало испитаника давало развијеније одговоре. Та немотивисаност да пружи информацију о ономе што раде (или не раде), такође се може тумачити у контексту изнетих ставова, али се (чак и у већој мери) може довести у везу с њиховим реалним (не)практиковањем примене савремених наставних средстава у раду.

2.6. Ставови испитаника о предностима и ограничењима употребе интернета и мултимедија у настави књижевности

Последњи захтев у анкетном упитнику био је да се наведу мишљења о предностима и ограничењима употребе интернета и мултимедија у настави књижевности. Без икаквог одговора остало је око 10% упитника. У тексту који следи, добијени одговори биће навођени збирно, без понављања којих је било у великој мери.

2.6.1. Предности употребе

Наставници виде предности наставне употребе интернета и мултимедија у: лакот и брзом долажењу до потребних информација и нових знања („ширење видика“), у могућности њихове ефикасне и јефтине размене, као и у размени искустава с колегама, затим у бољој и једноставнијој комуникацији с ученицима и могућности заједничког рада на пројектима, у мултимедијалности која је ученицима привлачна и може да их мотивише, да интензивира њихов доживљај и интелектуалну радозналост, да их подстакне на самостална истраживања и припремање за часове. На интернету они могу, и желе, да трагају за додатним информацијама, да прикупљају или размењују грађу за семинарске и друге врсте радова. Такође, искуства наставника која се виде из одговора показују да се применом мултимедијалних садржаја на часу побољшава пажња, фокусираност ученика на градиво које се обрађује и његово боље разумевање, подстичу се њихове способности логичког мишљења и повезивања разноврсних садржаја. Ученици боље памте реч спојену са сликом и музиком. Градиво им постаје занимљивије, а сам начин његове презентације интересантнији. Разбија се монотонија традиционалне

наставних садржаја с интернета, сајтовима/порталима које испитаници најчешће посећују, потом поглавља о друштвеној мрежи Фејсбук и употреби блога у настави књижевности, о методичко-информатичкој едукацији наставника и употреби мултимедија у настави књижевности). Приликом приређивања овог рада изостављени су и сви табеларни и графички прикази добијени статистичком обрадом добијених резултата анкетања.

наставе, излази се из њених оквира и наставни процес чини модернијим, динамичнијим, атрактивнијим за ученике, јер је више у складу с начинима на који они иначе комуницирају и стичу знања у свакодневном животу. Коришћење интернета њима је блиско и свакодневно, па ће они увек радије потражити текстове и податке на овај начин. Уз помоћ интернета и мултимедија настава се модернизује, а наставно време се користи економичније („нема бесконачног писања на табли“). Уз бројне креативне подстицаје који долазе из ових извора, организацију часа и садржаје презентација могуће је лако мењати и допуњавати, као што се лакше успоставља и корелација са другим наставним областима и предметима. Захваљујући интензивнијој комуникацији с ученицима, наставник је у прилици и да боље упозна њихова интересовања и тако лакше уклапа наставне садржаје у „савремене културне токове“. Његова улога се мења, више је модератор и координатор него предавач, а примећено је и да су оваква наставна средства нарочито „захвална када је реч о ученицима којима је потребна додатна подршка у учењу“. Поједини испитаници истичу да примена интернета и мултимедија у настави књижевности подстиче креативности и маштовитост и наставника и ученика.

Као закључак ових збирно наведених предности употребе ИКТ у настави које су анкетирани наставници истицали у својим одговорима, цитираћемо два њихова коментара: „Остварује се принцип очигледности / чулности у настави, као и принцип економичности. Освежава се традиционална настава новинама. Зашто само визуелна [средства, прим. С. Б.], ако може да се укључи више чула? Зашто само статична слика на табли, ако може филм? Занимљивије, дуже се памти, није досадно... Настава мора да прати живот, а живот није табла, већ мултимедија.“ или још сведеније: „Настава је комуникациони процес. Увођењем модерних средстава комуникација се подиже на виши ниво.“

2.6.2. Ограничења употребе

Наставници су у својим одговорима одлично дијагностификовали готово сва могућа ограничења када је употреба интернета и мултимедија у настави књижевности у питању. За разлику од свих претходних питања отвореног типа која су или остајала без одговора или су одговори доносили површне и неразвијене коментаре, овде смо добили разноврсне и садржајне аргументе испитаника. То имплицира закључак да анкетирани наставници препознају и придају значај већем броју ограничења (што у претходним питањима, тј. одговорима није могло да дође до изражаја) и да желе да их објасне. Иако су често навођени и технички услови у школи, то је пресудан ограничавајући фактор код мањег броја испитаника (њих 15-ак), док се увидом у све одговоре може приметити да је већина

наставника у својим коментарима указала на оно што за наставу књижевности јесте од суштинске важности: на позицију књиге/текста (лектире, домаће и школске, секундарне литературе) у контексту наставне употребе ИКТ. Поред овог кључног, одговори испитаника групишу се око још неколико питања која се лако доводе у везу с главним, а односе се на: квалитет доступних информација/садржаја на интернету, њихову злоупотребу од стране ученика, као и на позицију наставника и ученика у наставном процесу подржаном применом интернета и мултимедија. Интересантно је да се у поимању анкетираних наставника врло често предности и ограничења наставне употребе ИКТ међусобно одражавају као у неком негативном огледалу, што ће се видети из парафразе најфреквентнијих одговора.

Кренимо од навођених техничких ограничења. То су: недовољна или никаква опремљеност школе рачунарима, непостојање интернет-прикључака, опремљених кабинета, чињенице да ни сви ученици немају приступ интернету, потом присутног страха од техничких проблема приликом извођења наставе и недовољна информатичка оспособљеност наставника.

С овом групом одговора могу се повезати и они у којима се наводи да примена интернета и мултимедија захтева много времена и труда за припремање часова (израду презентација), а такво ангажовање наставника никако се не вреднује, што је додатни демотивациони фактор.⁹

У вези с информацијама на интернету у одговорима испитаника доводи се у питање њихова поузданост, веродостојност, адекватност; указује се на прекомерност, преобиле података, односно неопходност селекције, за коју ученици често нису способни. Уз то, они некритички многе нетачне информације усвоје као исправне. С друге стране, често су информације бројне (у квантитативном смислу), али поједностављене, површне или штуре и захтевају допуњавање из других (штампаних) извора.

Анкетирани наставници указују да у садржајима на мрежи често има пуно материјалних, правописних, лексичких и других грешака, што се посебно односи на постојеће интерпретације књижевних дела које

⁹ Ово значајно ограничење коме се не придаје довољно пажње добро илуструје један коментар испитаника који цитирамо у целини: „Несавршеност технике у школи и немотивисаност наставника који се додатно труде и улажу више времена и енергије у свој рад. Такав рад ничим није вреднован или додатно награђен. Било да цео час преседи и ћути или да цео дан припрема један час и да га савршено одржи, наставник ће добити исту плату. Чак ови наставници 'штребери' често бивају исмевани због свог залагања. Просвета није место где се цени квалитет, а, нажалост, запошљавају се по родбинској, партијској или др. вези, а не по квалитету и знању.“

ученици преузимају без корекције. Иако се чини да је наставницима захваљујући интернету олакшана употреба огромне количине образовних садржаја, ти материјали у суштини не пролазе никакву стручну селекцију и треба их обазриво користити. Готове припреме и презентације које се могу преузимати понекад не одговарају потребама наставника, јер су креиране по различитим, тј. личним критеријумима и потребама њихових аутора.

Упознати с чињеницом да на интернету могу наћи препричана, анализирана (интерпретирана) књижевна дела предвиђена за обраду на часовима књижевности, ученици, нажалост, врло често уместо читања бирају тај пут упознавања са текстовима домаће или школске лектире. Тако остају ускраћени за „дружење с књигом“, „за импресије и уметнички доживљај који би једино имали када би читали саму књигу“, за „неповољиви осећај држања књиге у рукама, окретање страница и шуштање папира под прстима, као и подвлачење значајних реченица и пасуса [...]“. Тиме долази до „удаљавања од књиге као основног извора информација и доживљавања“, „књига, у традиционалном смислу, губи свој значај“, „...пада у заборав“, а у настави књижевности „контакт са књигом не може да замени ништа, па ни интернет“. Наставници примећују да због тога „ученици мање или скоро уопште не читају књиге“, „да им је пажња све лепршавија, а класична настава досадна“. Тако је уместо стваралачке или истраживачке употребе интернета на делу његова злоупотреба: уместо да читају, ученици користе препричана дела, туђе анализе и радове (саставе) приказују као своје и на тај начин усвајају туђа мишљења и ставове уместо да промишљањем долазе до својих.

То се, по мишљењу анкетираних наставника, одражава на наставни процес у целини. Ученици постају инертни, лењи, пасивнији, незаинтересовани и немотивисани, код њих „атрофира истински истраживачки дух“. Уместо да критички примају и обрађују информације, да читањем и размишљањем развијају имагинацију и способност логичког мишљења и самозакључивања, да сопственим трудом долазе до одговора на многа питања, ученици су ограничени готовим приказима и временом потпуно искључују књиге из употребе. Такође, на самим часовима дешава се да „више пажње посвећују гледању, а не поимању“, „више се баве технологијом него садржајем“, да „само одређена група [ученика] научи, одељење се забавља или досађује, треба им дати прилог писани да задрже знања...“. У том смислу, наставници указују на „немогућност истовременог ангажовања свих ученика у одељењу“, на одсуство правог дијалога с њима, досаду која се може јавити уколико се претера са употребом мултимедије.

Из већине навода, јасно је да наставници, када је о ученицима реч, читање књига и коришћење интернета стављају на две супротне стране □

готово је могуће са страница попуњених упитника осетити њихов страх да ће интернет сасвим одвојити ученике од књига. Охрабрујућа је, опет, јасно присутна тежња наставника да у свом раду пронађу начине да се то не догоди.

Конечно, и код навођења ограничења наставне употребе интернета и мултимедија био је неизбежан већи број коментара истих или сличних овима: да је „жива реч [је] најбитнија у нашој настави“, да је она „јача од сваког текста на интернету“ и „незаменљива“. Овакви искази, као и они да примена ИКТ у настави често подразумева „недостатак вербалне комуникације“, да је „то [је] мртва ствар – нема душу, ни људски израз“, да утиче на „смањен емоционални контакт између ученика и наставника“, отварају питање о томе како заправо наставници замишљају примену ИКТ у настави и да ли су свесни да управо од њих зависи у којој ће мери „ограничења“ која се овде наводе доћи до изражаја. Јер, употреба интернета и мултимедије у настави књижевности никако не искључује, *не сме* да искључи књигу, промишљање, дијалог и праву комуникацију међу актерима наставног процеса. Од знања, способности и креативности наставника зависи да ли ће савремену технологију у својој настави користити на продуктиван или непродуктиван начин.

3. Закључци о резултатима истраживања

Питања на која су анкетирани наставници одговарали формулисана су на основу одређеног броја радних (под)хипотеза, а подаци добијени прикупљањем одговора испитиваног узорка истраживања требало је да потврде или оспоре главну истраживачку претпоставку – да наставници српског језика и књижевности у свом раду не користе у довољној мери интернет и мултимедије.

Прегледом и анализом добијених резултата неке претпоставке су у потпуности или делимично потврђене, а поједине су доведене у питање.

Резултати добијени нашим истраживањем потврдили су да је примена интернета и мултимедија у раду у вези са временом завршетка студија – испитаници који су раније завршили студије (старији) у мањој мери користе савремену технологију; да наставници с дужиим радним стажом мање користе интернет и мултимедије у односу на млађе колеге; да већина наставника српског језика и књижевности користи интернет у приватне и наставне сврхе и има позитиван став о његовој примени у настави књижевности; да нова методичко-информатичка знања наставници најчешће стичу самостално (ванинституционално); да је квалитет

методичко-информатичких знања које су наставници стекли у току студирања слаб и недовољан; да је већина наставника способна да самостално креира мултимедијални наставни садржај прихватљивог квалитета и да наставници могу без потешкоћа да наведу предности и ограничења употребе интернета и мултимедија у настави књижевности.

Резултатима анкетирања поједине потхипотезе нису потврђене. Не може се прихватити став да наставници запослени у градским школама у већој мери користе савремену технологију од оних у сеоским школама. Иако је број испитаника запослених у сеоским школама био недовољан за извођење потпуно поузданих општих закључака, на основу добијених одговора јасно је да по опремљености многе од школа у којима раде не заостају за онима у граду, а да су од многих опремљене и боље. Наравно, то не значи да наставници запослени у добро опремљеним сеоским школама нужно ту опрему и користе.

Не може се тврдити ни да је употреба интернета и мултимедија у настави књижевности у директној зависности од техничко-технолошке опремљености школе. За тестирање ове хипотезе као релевантно показало се питање о простору у коме наставници најчешће изводе наставу. Добијени одговори открили су да и испитаници који су услове у школи оценили као добре или одличне наставу најчешће изводе у традиционалној учионици, што значи без подршке савремене технологије. С друге стране, има примера наставника који без обзира на лоше техничко-технолошке услове у школи личним ангажовањем и сопственим средствима превазилазе наведено ограничење и користе интернет и мултимедије у свом раду.

Кад је реч о ставу да наставници имају јасне критеријуме којима се руководе приликом одабира садржаја са интернета које ће применити у настави, показало се да велики број анкетираних наставника није могао на прави начин да формулише критеријуме по којима преузима и врши селекцију садржаја са интернета које користи у раду. Такође, веома мали број испитаника могао је да наведе између пет и десет адреса, а више од половине укупног броја није навео ниједну, што доводи у питање потхипотезу да су наставници способни да у свако доба наведу веб адресе одређеног броја сајтова које користе за потребе наставе.

С обзиром на чињеницу да је готово 60% испитаника изнело негативан став о употреби Фејсбука у настави и да нешто више од 90% анкетираних наставника не користи блог у наставне сврхе, оспорене су потхипотезе о позитивном ставу према употреби поменуте друштвене мреже у настави и коришћењу блога за презентацију наставних садржаја и размену мишљења са ученицима.

Чињеница да је оспорена већина хипотеза које су се односиле на питања у којима је од испитаника тражено да наведу ставове, искуства и знања о врло конкретним аспектима примене интернета и мултимедија у настави књижевности, омогућава нам да закључимо да је главна хипотеза истраживања потврђена. Наставници књижевности и српског језика у свом раду користе интернет и мултимедије, али по ономе што је показала анализа начина на који су попуњавани одговори у анкетном упитнику и података који су том приликом добијени – они то не чине у довољној мери.

Цитирана литература

- БЛАГДАНИЋ, Сања. „Методичко-информатички аспекти примене интернета у припреми и реализацији наставе“. *Дидактичко-методички аспекти промена у основношколском образовању*. Београд: Учитељски факултет, 2007: 175-183.
- КОŽУН, Boris i Jelena Maksimović. *Metoda uzorka u pedagoškim istraživanjima*. Niš: Filozofski fakultet, 2012.
- KUŠIĆ, Siniša. „Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije“. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, god. 56, br. 24. Osijek: Filozofski fakultet, 2010: 103-125.
- МАКСИМОВИЋ, Jelena. *Akciona istraživanja u pedagoškoj teoriji i praksi*. Niš: Filozofski fakultet, 2012.
- MANDIĆ, Danimir. *Informaciona tehnologija u obrazovanju*. S. Sarajevo - Beograd: Filozofski fakultet u Srpskom Sarajevu, Viša škola za obrazovanje vaspitača u Beogradu, 2001.
- NADRLJANSKI, Đorđe i Mila Nadrljanski. *Digitalni mediji – obrazovni softver*. Sombor: Pedagoški fakultet, 2008.
- SOLEŠA, Dragan. „Usavršavanje nastavnika u oblasti digitalne obrazovne tehnologije“. *Mediji v izobraževanju*, zbornik prispevkov. Novo mesto: Pedagoška fakulteta Univerze v Kopru, Visokošolsko središče Novo mesto, Visoka šola za upravljanje in poslovanje, 2004: 457-462.
- Tehnologija, informatika, obrazovanje 2* (prir. Mirčeta Danilović i Slobodan Popov). Beograd – Novi Sad: Institut za pedagoška istraživanja, Centar za razvoj i primenu nauke, tehnologije i informatike, 2003.
- Tehnologija, informatika, obrazovanje 3*. (prir. Mirčeta Danilović i Slobodan Popov). Beograd – Novi Sad: Institut za pedagoška istraživanja, Centar za razvoj i primenu nauke, tehnologije i informatike, 2005.

Snežana V. Božić

USE OF INTERNET IN LITERATURE TEACHING □ TEACHERS' ATTITUDES AND PROCEDURES

Summary

The paper shows the research results of Serbian language and literature teachers' attitudes, experience, expertise and demands related to the use of Internet and multimedia in their work. The research was conducted in the form of a survey undertaken during 2011 and 2012 in primary and secondary schools in Niš. The need for this kind of research was conditioned, on the one hand, by the insights gained in the latest pedagogical literature, development of new scientific disciplines such as information pedagogy and educative information technology, and, on the other, a small amount of papers dealing with the use of information technology in literature teaching. The analysis of the survey results confirmed the main hypothesis of the research –Serbian language and literature teachers use internet and multimedia insufficiently in their work. The insights gained from this analysis enable designing of efficient methodical strategies that would encourage the use of modern teaching aids and, consequently, improvement of teaching quality.

Key words: teaching methodology, literature teaching, teaching aids, information-communication technologies, Internet, multimedia, research, survey